

GENTE RUTHENUS, NATIONE POLONUS. САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ КНЯЗЯ ЄРЕМІЇ ВИШНЕВЕЦЬКОГО**Сербенюк Антон,**

студент I-го року навчання,
факультету історії, політології та
міжнародних відносин
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
e-mail: serbeniuk.anton@chnu.edu.ua

Науковий керівник: **Ковалець Тарас,**
кандидат історичних наук, асистент, кафедра
історії України
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

Князь Єремія Михайло Корибут Вишневецький, один з чи не найкращих у польській та українській історії прикладів для наочної демонстрації формули *gente ruthenus, natione polonus*, походження якої часто приписується відомому оратору, письменнику та полемісту XVI ст. «роксолану» Станіславу Оріховському [2], яка попри свою очевидно пізню генезу [11, с. 462], все ж залишається доречною для опису самоусвідомлення зпольщеної української (руської) шляхти XVII ст. Ця стаття являє собою спробу окреслити самоідентифікацію непересічної особи князя на основі його вчинків та рішень у контексті повстання Хмельницького та епізодів, що йому безпосередньо передували.

Єремія Вишневецький, син православного шляхтича, старости овруцького, Михайла Вишневецького та Раїни Вишневецької, доньки молдавського господаря з роду Могил. Рід Вишневецьких постав з роду князів Збараських наприкінці XV ст., коли Михайло син князя Василя Збараського, по розподілі батьківських володінь осів у містечку Вишневець, що на Волині. Дальше походження князів Збараських, а у тім зачині і Вишневецьких є дискусійним, втім майже не викликає сумніву їх походження від князя Федора Несвізького, що володів маєтностями на Поділлі та Волині, зокрема Збаражем [5, с. 9], якого донедавна дослідники з великою вірогідністю ототожнювали з сином новгород-сіверського князя Дмитра Корибута, Федором Корибутовичем [5, с. 9–10], а відповідно постулювалося і походження Вишневецьких від литовських Гедеміновичів, проте останні дослідження додали вагомих аргументів щодо походження князівського роду від Рюриковичів, які були давніми династами на Волині [3, с. 155–157].

Точна дата та місце (серед припущень найчастіше висувається Лубни, Вишневець та Овруч) народження майбутнього задніпровського володаря

нам невідомі, напевне можемо говорити лише про рік – 1612. Єремія досить рано, у віці близько 4 років, втратив батька (отруений православним священником під час однієї зі своїх молдовських виправ), досить скоро за ним пішла і мати, що померла за 3 роки по смерті чоловіка, молодий княжич потрапив під опіку далекого батькового родича Константина Вишневецького, відомого, головню, своєю дільною участю в московській авантурі Лжедмитрія I та II, давно навернутий римо-католик і взагалі людина «європейського штибу», він відправив княжича-сироту на навчання до єзуїтської колегії у Львові, по закінченні якої Єремія разом зі своїми однолітками, синами Константна - Олександром та Юрієм, відвідує Європу, побував в aeterna urbe – Римі, опісля у Падуї, а у 1630 р. вступив задля отримання освіти до Болонського університету, згодом відправляється до Нідерландів навчатися військовому ремеслу. Все це вкупі: зростання при дворі опікуна-католика, родина і близьке оточення якого так само повністю були римо-католицькими [5 с. 19], молоді роки та здобута освіта в Європі, а також не виключено, що й обставини смерті батька разом із ідеологічно-репресивною машиною Річ Посполитої натхненою ревним католиком королем Сигізмундом III [12, с. 16–19], привели молодого князя до навернення у католицизм, по своєму поверненню до рідного краю, яке найпевніше можна датувати 1631 [12, с. 265], або більш конвенційно 1632 роком [8 с. 158] подібний прецедент конверсії не був чимось унікальним ані у родині Вишневецьких, ані серед представників українських шляхетських родів кін. XVI – поч. XVII ст., а був скоріше закономірним процесом, що мав під собою передусім економічно-соціальне підґрунтя, а також визначався розчаруванням української шляхти у культурному потенціалі «грецької віри», яка бачилася «вірою хлопською» у порівнянні із західним християнством (головню його римо-католицькою гілкою) [8]. За влучним описом В'ячеслава Липинського, українському шляхтичу «засліпленому зовнішнім блиском шляхетської культури, здавалося, що ця його «злиденна» нація, все більше і більше представлена тільки через «хлопство» і «гультайство козацьке» [4, с. 19]. Саме це на наше переконання й становило поворотний епізод у становленні nationis polonae князя Яреми, адже саме відмова від православ'я дозволила князю повноцінно стати частиною польської політичної еліти, без жодних обмежень чи пересторог з боку центральної влади. Як виявилось пізніше це входження до польської ранньомодерної нації стало знаковим для нащадків. Так і досі Єремія Вишневецький є безсумнівно «великим поляком», «лицарем та оборонцем цілоти Річ Посполитої» у працях переважної більшості польських дослідників, тим часом як в українській історіографії Ярема постає «лютим катом» свого народу, «зрадником» і звичайно у причино-наслідковим зв'язку до цього стоїть і «зречення

отцівської віри» [8]. Хоч очевидно, що подібні погляди є протилежними крайнощами, яких потрібно уникати при зваженому підході до особи Є. Вишневецького, якого з одного боку важко звинувати у релігійному фанатизмі і жорсткому накидуванні латинства, адже його толерування православного віросповідання (до якого належала більша частина підданих князя) було надзвичайно високим, що виявлялося у збереженні перевілегій православних монастирів, наданих ще його попередниками, можливість вступу осіб православного віросповідання до цехів, що зазнали значного поширення на теренах Вишневецьчини у час правління Є. В., а за кожним з таких об'єднань цеховиків яких закріплювалася «цехова церква», а також небачена для решти Річ Посполитої віротерпимість, на прикладі власного війська князя, де почувалися вільно навіть послідовники християнських антитринітарних течій [12, с. 20–22], а з іншого боку не можемо й назвати Є. В. палким оборонцем Речі Посполитої та її інтересів, адже як і кожен магнат, представник «князів старожитніх», він пильнував перш за все свої власні інтереси, які ставив вище понад інтереси «загальної вітчизни», що досить добре викаже себе під час подій Смоленської війни (1632–1634) [6, с. 77], хоч така інтерпретація дій князя у тій війні, зі свого боку піддається критиці [7]. У даному контексті певної особистої сепарації князя та його володінь від цільного державного організму Річ Посполитої, показовою також є початкова кампанія 1648 р. проти козацьких повстанців, а саме епізод битви під Корсунем 26 травня 1648 р., коли 22 травня отримавши звістку про смерть ніжинського старости Стефана Потоцького, князь Ярема стоячи на іншому березі Дніпра у Прилуках, знаходячись в 130 кілометрах від гетьманської ставки під Чигирином не прийшов на допомогу гетьманам М. Потоцькому та М. Калиновському, що за Т. Василевського було наслідком опікування князем лише своїх задніпровських володінь [6, с. 79], Василевський приводить у якості підтвердження прецедент конфіскації на Лубенщині князем 60 тис. самопалів у місцевого населення. На думку Василевського це може свідчити про побоювання князя Вишневецького на рахунок повстання у його власних володіннях, що з точки зору Василевського слугує підтвердженням зацікавленості князя в першу чергу у збереженні своїх власних володінь, а не дбання про вибудову загальної оборони шляхти проти посталого козацтва. Втім Я. Відацький зазначає, що Василевський інтерпретує ці факти невірно виходячи з помилкових тверджень, адже як ми знаємо конфіскація самопалів Вишневецьким мала місце за довго до битви при Корсуні, і навіть ще задовго до битви при Жовтих Водах, конфіскація самопалів, відбулася буквально напередодні повстання, тільки надійшла звістка про втечу Хмельницького на Січ, тому, на думку Я. Відацького, ми не можемо інтерпретувати це повідомлення як вияв користолюбних намірів князя [7],

проте ми можемо, з обережністю, припустити що така передчасна, така рання стривоженість Єремії, хоча б ймовірними заворушенням у своїх володіннях може слугувати для нас певну вказівкою на деяку поінформованість князя, щодо майбутніх виступів, характер цієї поінформованості визначається по різному від звичайного знання про ймовірність заворушень, що припускається І. Крип'якевичем [11, с. 172] до звинувачень Яреми мало не у змові з Хмельницьким, як це до прикладу робить О. Гурка [1, с. 19–20].

Висновки. Отже, самоідентифікація князя Вишневецького, являє собою виходячи з попереднього побіжного огляду, самоідентифікацію перш за все представника шляхетського стану, безумовно належного до польської політичної нації, але при цьому з наявністю усвідомлення свого руського походження і належності себе до «старожитнього князівського роду», що мало свій зовнішній вираз також у претензії на певну автономність, подекуди своерідну незалежність князя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Górka O. „Ogniem i mieczem» a rzeczywistość historyczna. Warszawa, 1934. 140 s.
2. Hnatiuk A. Gente Ruthenus, natione Polonus – history of the expression. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego. 2005. С. 16.
3. Kowalski M. Księstwa Rzeczypospolitej: państwo magnackie jako region polityczny. Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego, 2013. 396 s.
4. Lipiński W. Szlachta na Ukrainie. Udział jej w życiu narodu ukraińskiego na tle jego dziejów. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1909. 88 s.
5. Widacki J. Książ Jarema. Katowice: Śląsk, 1984. 292 s.
6. Wasilewski T. Działalność polityczna i wojskowa Jeremiego Wiśniowieckiego. Epoka „Ogniem i mieczem" we współczesnych badaniach historycznych zbior studiów / pod red. Mirosława Nagielskiego. Warszawa. 2000. S. 69–84.
7. Widacki J. Spór o kniazia Jareme. Kultura. 1980.
8. Зимницька С. Проблема зміни віри представниками роду князів Вишневецьких у вітчизняній та зарубіжній історіографії другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст. *Наукові записки: Серія «Історія»*. 2013. С. 157–162.
9. Зимницька С. Участь Єремії Вишневецького у подіях Національно-визвольної війни українського народу крізь призму польської та української історіографії (середина ХVІІІ – середина ХХ ст.). *Наукові записки: Серія «Історія»*. 2014. С. 174–180.
10. Крип'якевич І. П. Історія України. Львів: Світ, 1990. 520 с.
11. Мудрий. М. М. «Русини польської нації» (gente Rutheni, natione Poloni) в Галичині ХІХ ст. і поняття «Вітчизни». *Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича*. 2006–2007. С. 461–474.
12. Рудницький Ю. Ієремія Вишневецький: спроба реабілітації. Львів: Піраміда, 2008. 299 с.